

JULIAN K. JANCZAK (Łódź)

SPIS PARAFII KRÓLESTWA POLSKIEGO 1835 ROKU

Możliwości badań zagadnień historyczno-demograficznych ziem polskich w XIX w., w porównaniu do wieków wcześniejszych, zdecydowanie się poprawiają. Władze państw zaborczych, przede wszystkim pruskie, ale także władze Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego przykładały dużą wagę do rejestrowania stanu ludności i ruchu naturalnego oraz wprowadziły różne systemy gromadzenia informacji na ten temat. Mimo ogromnych strat w zasobie archiwalnym zachowany materiał jest dosyć obfity. W odniesieniu do ziem centralnych — Księstwa i Królestwa — jest to jednak pod każdym względem materiał mało wiarygodny. Konieczne jest więc wykorzystywanie wszelkich zachowanych materiałów demograficznych, zwłaszcza proveniencji kościelnej. Instytucje kościelne miały bowiem wielowiekowe doświadczenie w tworzeniu i gromadzeniu informacji o charakterze demograficznym¹, a w XIX w. prace te były kontynuowane. Trzeba zresztą zauważyć, że w XIX w. działalność statystyczno-demograficzna instytucji państwowych i kościelnych pozostawała w ścisłym związku i część materiałów formalnie państwowych była w istocie zebrana przez duchownych. Dotyczyło to przede wszystkim statystyki ruchu naturalnego. Współdziałanie urzędów gminnych i parafialnych w zakresie ustalania liczby ludności pozostaje w sferze domysłów. W każdym razie również statystyka stanu i struktury ludności ze źródeł kościelnych musi być w badaniach XIX-wiecznych skrzętnie wykorzystana². Jednym z takich źródeł jest znajdujący się w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu rękopis zatytułowany: *Zebranie wszystkich kościołów para-*

* W przypisach i tekście zastosowano następujące skróty:

AA — Archiwum Archidiecezjalne
 AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych
 PDP — „Przeszłość Demograficzna Polski”

¹ Por. prace ks. Bolesława Kumora o różnych typach źródeł kościelnych do badania zagadnień demograficznych w okresie staropolskim, zamieszczone w „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej” (14:1966) i w PDP (1:1967, 2:1968, 3:1970, 4:1971, 7:1975, 9:1976).

² Opinię o poważnym znaczeniu statystyki kościelnej dla odtwarzania zaludnienia Królestwa Polskiego zawiera artykuł: Z. Sułowski, Ocena XIX-wiecznych statystyk demograficznych Lubelszczyzny, PDP 17:1986 s. 90.

*fialnych, filialnych i kaplic w Królestwie Polskim. Alfabetycznie ułożone, układał Hiller Tomasz*³

Informacje zawarte w rękopisie dotyczą stanu w połowie lat trzydziestych XIX w. Nie udało się natomiast czegokolwiek ustalić ani o autorze czy miejscu, ani o celu sporządzenia wykazu. W przybliżeniu można określić tylko czas wykonania rękopisu. Dalsze uwagi zostaną poświęcone opisowi samego dokumentu oraz analizie i ocenie treści demograficznych. Za celowe uznano też opublikowanie, w postaci sumarycznej, statystyki dokumentu.

W rękopisie można wyróżnić dwie części: zasadniczą część stanowi tytułowe zebranie alfabetyczne kościołów i innych obiektów religijnych, na końcu zaś znajdują się trzy tabele zawierające jakby podsumowanie wykazu alfabetycznego oraz dane dodatkowe.

Wykaz alfabetyczny ma 10 rubryk, oddzielonych poziomymi liniami, zajmujących dwie naprzeciwległe strony. Kolejne rubryki mają następujące tytuły: 1. Nazwa parafii; 2. Wyznanie, do jakiego kościół należy; 3. Województwo; 4. Obwód; 5. Fundusze do niego przywiązane (w złotych polskich i groszach); nagłówek z tytułami pozycji 6 i 7 jest uszkodzony: rubryka 7. jest w zasadzie pusta, natomiast 6. zawiera liczbę duchownych świeckich i zakonnych; 8. Ludność składająca parafię; 9. Z jakiego materiału postawiony kościół, obecny stan jego i potrzeby; 10. Uwagi.

Treść rubryk odpowiada tytułom i nie wymaga dodatkowych wyjaśnień. Trzeba natomiast przedstawić bliżej sposób wypełniania rubryk, przede wszystkim zaś realizowania porządku alfabetycznego, co wiąże się z wyznaniem wyrażonym w rubryce 2. Precyzuje ona zawartość *Zebrania...* Otóż rękopis obejmuje informacje o kościołach wyznania rzymsko-katolickiego i unickiego (wyjątkiem jest mała parafia „grecko-rosyjska” w Drohiczynie). Układ uwzględnia porządek alfabetyczny powiązany z kategorią obiektu, wyznaniem i województwem. Najpierw wymienione są kościoły parafialne rzymsko-katolickie, potem grecko-katolickie (unickie), następnie klasztory, kościoły filialne katolickie, kościoły filialne unickie, wreszcie kaplice katolickie i unickie (przemieszane). W wypadku kościołów parafialnych i filialnych wyliczanie następowało w zasadzie w ramach województw: najpierw wymienione są kościoły województwa mazowieckiego, potem kolejno kaliskiego, płockiego, augustowskiego, krakowskiego, sandomierskiego, lubelskiego i podlaskiego. Jeżeli obok siebie wymienione są parafie o takich samych nazwach, to dodatkowo podawany był dekanat, do którego parafia należała. W wypadku braku obsady duszpasterskiej, co na ogół zaznaczano słowem „wakuje” w rubryce 6 i 7, w ostatniej rubryce umieszczano informację o parafii, której proboszcz administrował nieobsadzonym kościołem. Podobnego rodzaju uwagi znajdują się obok kościołów filialnych i kaplic. Wykazy klasztorów zawierają nazwę reguły. Ludność wymieniona jest tylko w rubry-

³ AA w Poznaniu, sygn. M 21/5. Jest to niepaginowany poszyt o wymiarach 31,5×19,5 cm. Zapisanych jest 115 kart. Wiadomość o istnieniu rękopisu przekazał mi prof. Mieczysław Kędelski.

ce tego kościoła, którego rządca sprawował w parafii opiekę duszpasterską. Jeżeli chodzi o kościoły filialne, to w części ludność wymieniano w zwykły sposób, w części zaś razem z parafią macierzystą. W rubryce 9. poza informacją „murowany” lub „drewniany” dodawano uwagi o budowie nowego kościoła, planowaniu lub trwaniu reperacji, jej pilnej potrzebie, niekiedy wymieniano szczegółowo najpilniejsze potrzeby. Jednakże rubryka ta wypełniona jest tylko dla liter a—d, a nawet i w tym zakresie nie jest pełna. W dalszych uwagach treść rubryki 9 i informacja o funduszach zostaną pominięte.

Wielokrotnie przy niektórych kościołach i klasztorach — obok nazwy lub w rubryce uwag — znajdowała się adnotacja „kolegiata (lub klasztor) suprymowany” Nie miało to wpływu na kościoły, które mimo tego nadal pełniły swe zwykłe funkcje centrów życia religijnego parafii, natomiast nie wiadomo, jakie było w takich wypadkach przeznaczenie budynków klasztornych. W zestawieniach, sporządzonych na podstawie wykazu alfabetycznego, klasztory suprymowane uwzględniano tylko wtedy, gdy mimo tego wymieniano w nich duchownych lub gdy pełniły one funkcje kościołów parafialnych. Autor rękopisu, uwzględniając klasztory suprymowane, zapewne kierował się takimi samymi motywami jak Franciszek Rodecki, który podobny wykaz zaopatrzył uwagą: „Wiadomość o kolegiatach, klasztorach itd. suprymowanych... umieszcza się tu dlatego, iż ślad ich od czasu supresji niknąc nieznacznie, mógłby kiedyś zupełnie zagaść; a jednak niejedno z tych miejsc w rozmaitym względzie godne jest, by było znane i zachowane w pamięci”⁴

Pierwsze ze wspomnianych zestawień na końcu rękopisu, pt. *Wykaz ludności katolickiej i grecko-katolickiej z upłynionego r. 1835*, poza ogólną liczbą ludności obu obrządków zawiera jeszcze liczby urodzonych, zawartych małżeństw i zmarłych. Druga tabela — *Wykaz zebrania ogólnego duchowieństwa wyznania rzymsko-katolickiego i grecko-katolickiego oraz wszystkich kościołów w całym Królestwie Polskim znajdujących się z r. 1835* — ukazuje na 30 kolumnach szczegółową specyfikację kościołów i duchownych. Wreszcie tabela ostatnia — *Z powyższego wykazu w upłynionym roku 1835* — odwołuje się do tabeli drugiej informując na 12 kolumnach o zmianach w liczbie duchownych oraz o obsadzie kościołów parafialnych, liczbie kościołów remontowanych i o potrzebach w tym zakresie. Wszystkie tabele zamieszczają dane w skali diecezji — 8 katolickich i 1 unickiej — i podsumowanie w skali kraju. Podobnie we wszystkich tytułach znajduje się bezpośrednio stwierdzenie, że zawarte w tabelach informacje statystyczne dotyczą stanu w 1835 r., a w dwóch, że zostały sporządzone w roku następnym. Można sądzić, że podobnie ma się sprawa z informacjami w wykazie alfabetycznym. Materiały zestawień dotyczące kościołów i duchowieństwa zostały zamieszczone w tab. 1—2.

Zawartość tabel wykracza poza informacje wykazu alfabetycznego, a w części dotyczącej liczby kościołów i duchownych różni się od niego. Roz-

⁴ F R o d e c k i, *Obraz geograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830, uwaga w tab. IV

bieżności w liczbie kościołów są niewielkie i łatwe do wyjaśnienia niejednoznacznością klasyfikacją i szczupłością informacji w wykazie alfabetycznym: w sumowaniu danych pomijane były tylko te parafie, które nie posiadały obsady duszpasterskiej i innych zwykłych informacji lub gdy w uwagach była wiadomość o braku w niej kościoła, przyłączeniu do innej itp. Autor rękopisu miał zapewne o tym pewniejsze wiadomości. Z kolei różnice w liczbie duchownych — wykaz sumaryczny zawierał 453 osób więcej — wynikały z innego zdefiniowania zbiorowości duchownych w obu częściach dokumentu. Statystyka stanu i ruchu ludności zostanie omówiona w dalszej części artykułu.

Dodatkowe wnioski na temat datowania danych w wykazie alfabetycznym można wysnuć na podstawie rozpatrzenia sprawy źródeł wiadomości zawartych w *Zebraniu...* Otóż w czasie, do którego prawdopodobnie odnoszą się dane rękopisu, wszystkie diecezje wydawały już swoje roczniki, tzw. schematyzmy, zawierające m.in. nazwiska duchownych i liczbę parafian⁵. Jest prawie pewne, że część alfabetyczna została sporządzona bądź na podstawie schematyzmów, bądź na podstawie tych samych źródeł, które służyły do ułożenia schematyzmów. Jeżeli chodzi o woj. kaliskie, to dane o liczbie ludności są identyczne jak w schematyzmie diecezji wrocławsko-kaliskiej na rok 1836. Ponieważ materiały do wydania kolejnego rocznika były gromadzone jesienią poprzedniego roku, to formalnie przedstawiają one stan około połowy 1835 r. Kwestia datowania materiałów w innych województwach nie jest jednoznaczna. W woj. lubelskim statystyka ludności odpowiada częściowo rocznikowi diecezjalnemu na rok 1836, w większości zaś przypadków rocznikowi 1837⁶. W woj. mazowieckim niektóre parafie mają ludność jak w odpowiednim roczniku archidiecezjalnym na rok 1835, w ogromnej większości jak w roczniku 1836. Podobnie było w woj. podlaskim. Luki w stanie zachowania roczników diecezjalnych z połowy lat 30. nie pozwalają na miarodajną wypowiedź w odniesieniu do innych województw. Zapewne odpowiadały zawartości roczników 1835—1837. Trzeba jednak dodać, że w rocznikach diecezjalnych z tego czasu do rzadkości należało sumowanie liczby ludności diecezji, nie było danych o ruchu naturalnym i innych informacji zawartych w *Zebraniu...* Wymienione okoliczności wykluczają więc roczniki diecezjalne jako bezpośrednie źródło do sporządzenia rękopisu.

Należy zatem wspomnieć o innych materiałach, które mogły być wykorzystane przez Tomasza Hillera. Otóż w latach trzydziestych KRSWDiOP za pośrednictwem władz kościelnych zbierała różnego rodzaju dane, m.in. takie, które znajdowały się w rękopisie. Na przykład w piśmie konsystorza generalnego archidiecezji warszawskiej „do wszelkiego duchowieństwa świeckiego i zakonnego” z 1833 r. czytamy: „Gdy rok bieżący zbliża się do końca i rapor-

⁵ B. K u m o r, *Schematyzmy diecezji tarnowskiej*, PDP 1:1967 s. 67—87; S. L i b r o w s k i, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiornym Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 23—26:1971—1973.

⁶ Z. S u ł o w s k i, jw., s.96—112.

ta o stanie diecezji przesłane być mają władzom rządowym, przeto konsystorz wzywa uprzejmie i prosi wcześniej szanowne duchowieństwo, mianowicie... dziekanów, ażeby złożyli dokładne raporta”, m.in. „1. listę duchowieństwa świeckiego lub zakonnego przy kościołach parafialnych i klasztorach znajdującego się, dla uformowania Wykazu duchowieństwa do rubryceli podać się mającego i z wyrażeniem dokładnym zmian..., aby z tej listy można zarazem ułożyć raport do Komisji Rządowej... podać się mający; 2. wykaz ludności po szczególe płci męskiej i żeńskiej z każdej wsi lub miasta, a zarazem w tymże wykazie ilość osób urodzonych płci męskiej i żeńskiej, ilość par zasłubionych, ilość zmarłych płci męskiej i żeńskiej; 3. wykaz stanu kościołów, które wyreperowane zostały, a które i owszem reperacji potrzebują...; 4. rachunki z beneficjów; 5. raport o stanie ksiąg aktów cywilno-religijnych; 6. wykaz stanu pokładnego w szczególności z każdego kościoła”⁷ Z tego okresu zachowało się wiele podobnych przypomnień i zawsze wspomina się o owym podwójnym celu gromadzenia danych: dla sporządzenia odpowiedniego wykazu do rubryceli i sprawozdania dla Komisji Rządowej.

Z kolei w Achiwum Diecezjalnym w Kielcach zachowały się z tego samego czasu odpowiednie pisma i formularze Komisji Rządowej, a także odpisy rocznych raportów o stanie diecezji sporządzanych dla władz świeckich na podstawie sprawozdań dziekanów⁸ Raporty roczne sporządzano według 4 działów, a w niektórych z nich były dalsze elementy składowe: 1 (najbardziej rozbudowany) i 2 dotyczyły duchowieństwa świeckiego i zakonnego, 3 — parafii wakujących i stanu budowli kościelnych, 4 — stanu ludności i ruchu naturalnego poszczególnych parafii wraz z sumowaniem w skali dekanatów i diecezji. Łącznie raporty zawierają wszystkie dane uwzględnione w *Zebraniu...*, co skłania do wniosku, że rękopis powstał zapewne pod koniec 1836 r. w Wydziale Wyznań i Oświecenia Publicznego wspomnianej komisji rządowej, gdy z niektórych diecezji wpłynęły już za ten rok sprawozdania, a jednocześnie na podstawie tych samych materiałów wydano w owych diecezjach roczniki na 1837 r. Do pozostałych diecezji wykorzystano materiały wcześniejsze. Mimo wszystko pewne wątpliwości pozostają: nie wiadomo dlaczego liczba ludności niektórych parafii tych samych dekanatów pochodzi z różnych lat.

Należy z kolei rozpatrzyć wartość statystyki ludności *Zebrania...* Trzeba w tym celu sięgnąć do danych urzędowych zawierających statystykę ludności według wyznań, a najpierw wspomnieć o pewnych korzystnych zmianach w dziedzinie gromadzenia statystyki demograficznej w połowie lat trzydziestych. Bezpośrednio po upadku powstania listopadowego i przez kilka następnych lat w sprawozdawczości statystycznej władz obwodów i województw występowały różne formalne i rzeczowe niedostatki. Między innymi zaciążyła

⁷ AA Poznań, sygn. M 21/13, k.4v-5. Kopiarz rozporządzeń władzy cywilnej i kościelnej archidiecezji warszawskiej 1833—1855.

⁸ D. O l s z e w s k i, *Akta konsystorza kieleckiego jako podstawa źródłowa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX w.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 19:1967 s.20—22.

na tym likwidacja po powstaniu Biura Statystycznego, które tak obiecująco rozpoczęło swoją działalność w połowie lat dwudziestych. Ponadto wydarzenia polityczne i kilkuletnia przerwa w działaniu tzw. delegacji zaciągowych (poborowych) spowodowała, że prowadzenie ksiąg ludności — podstawy urzędowej statystyki — pozostawało „w nieładzie i zaniedbaniu”, jak to określono w oficjalnym raporcie. Powstały różne projekty poprawy tego stanu, a w rezultacie w 1835 r. przeprowadzono ogólną wymianę ksiąg ludności. Ważną cechą tej akcji było to, że urzędników delegowanych w tym celu do gmin obarczono obowiązkiem dostarczenia wprost do Warszawy szczegółowych zestawień ludności według płci, wieku i wyznań, dzięki czemu otrzymano ponad 5 tys. raportów. W sprawozdaniu „o postępie administracji ogólnej” z tego samego roku z zadowoleniem pisze się o wymianie ksiąg, a wśród sformułowanych z tej okazji opinii jest i taka, że „dokładny spis ludności krajowej i porządne utrzymywanie ksiąg gminnych” należą do podstaw dobrej administracji⁹

Szczegółowe materiały z akcji wymiany ksiąg nie zachowały się. Z tego roku pochodzi jednak zestawienie ludności w skali obwodów według płci i 10 wyznań¹⁰, które zapewne powstało w związku z wymianą. Wykazało ono ogólny przyrost ludności w 1835 r. w wysokości 129 tys. osób, gdy przyrost naturalny wynosił 52 tys. Różnica 77 tys. osób (60% przyrostu ogólnego) wynikała prawdopodobnie z uporządkowania wówczas ewidencji i pełniejszego spisania ludności. Jako liczby stosunkowo miarodajne mogą więc posłużyć do oceny statystyki zawartej w *Zebraniu...* Niewielka niezgodność w datowaniu liczb ludności niektórych porównywanych jednostek administracyjnych nie ma istotnego znaczenia i nie powinna osłabić zbytnio wymowy wniosków. Natomiast wybór statystyki *Zebrania...* do celów porównawczych jest nieco skomplikowany. Okazuje się bowiem, że sumowanie ludności parafii w skali województw daje inny rezultat niż zawarty we wspomnianym wyżej zbiorczym zestawieniu według diecezji¹¹. Ogółem w części szczegółowej jest 52 tys. osób mniej (o 1,5%). W większości diecezji (województw) różnice są bez znaczenia — mogą wynikać z pomyłek w czasie sporządzania rękopisu lub błędnego odczytu niewyraźnych cyfr. Jednak w diecezji płockiej wykaz szczegółowy zawiera o 7,5 tys. osób mniej (o 1,9%), w warszawskiej odpowiednio o 16,6 tys. (2,9%), a w augustowskiej przeszło o 29 tys. (6,9%). Te ostatnie różnice są tak poważne, że mogą postawić pod znakiem zapytania przypuszczenie, że zostały sporządzone na podstawie tych samych materiałów. Jako ciekawostkę można odnotować fakt, że w schematyzmie diecezji wrocławsko-kaliskiej na 1836 r., zawierającym m.in. podsumowanie liczb ludności dekanatami, oficjalatami i w skali diecezji, jest odrębna notatka, że

⁹ AGAD, sygn. 6994, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, s. 7—9.

¹⁰ AGAD, sygn. 98, Archiwum Zamojskich, tab. 4.

¹¹ W tym czasie diecezje w zasadzie odpowiadały województwom. Dla uzyskania pełnej porównywalności obu statystyk należało powiększyć województwo kaliskie o obwód kujawski z województwa mazowieckiego oraz uwzględnić okoliczność, że diecezja chełmska obejmowała wszystkie parafie unickie w Królestwie Polskim.

w sprawozdaniu dla Komisji Rządowej podano ludności 584 340, dokładnie tyle samo jak w omawianym zestawieniu. Odkładając dociekanie przyczyn rozbieżności w diecezji warszawskiej i augustowskiej, do porównań ze statystyką państwową wykorzystano dane tabeli zbiorczej rękopisu. Odpowiednie materiały zamieszczono w tab 3.

Ogólna liczba ludności w obu źródłach jest prawie taka sama, ale w skali diecezji (województw) rozbieżności były bardzo poważne. Tylko diecezje płocka i sandomierska wykazywały się podobieństwem obu statystyk, w kaliskiej i augustowskiej statystyka urzędowa zawierała wyższe liczby, w pozostałych statystyki kościelne wykazywały większe zaludnienie, co dla tego okresu można uznać za przejaw większej wiarygodności.

Interesujące wnioski nasuwa porównanie w statystykach danych według obrządków, co dotyczyło woj. lubelskiego i podlaskiego. Otóż wspomniana nadwyżka w statystyce kościelnej w tych województwach odnosiła się tylko do ludności katolickiej: łącznie wykazano jej o 56 tys. (10%) więcej niż w statystyce urzędowej, natomiast ludności unickiej o 28 tys. mniej (o 12%). Wpływ na taki układ miało być może to, że duża część parafii unickich miała status filii, a wiele wakowało. W takiej sytuacji opiekę duszpasterską pełnili nieoficjalnie i sporządzali sprawozdania statystyczne księża katoliccy¹², zaliczając część unitów do obrządku rzymsko-katolickiego.

W tym samym zbiorczym zestawieniu duże znaczenie mają dane dotyczące liczb małżeństw, urodzeń i zgonów (zamieszczono je w tab. 4, a dla ułatwienia oceny obliczono odpowiednie współczynniki). Wynika to z tego, że urzędowa statystyka ruchu naturalnego w Królestwie Polskim była od początku wadliwie zorganizowana: duchowni utrzymujący akta stanu cywilnego składali kwartalne raporty wójtom i burmistrzom w celu umożliwienia im aktualizowania zapisów w księgach ludności. Sumy tych adnotacji były formalnie podstawą sporządzenia rocznego sprawozdania dla władz zwierzchnich o ruchu naturalnym gminy lub miasta. Jednak przejście statystyk przez urzędy gminne i miejskie oraz czynione tam modyfikacje fatalnie odbijały się na jakości materiałów. Statystyki oparte wprost na raportach urzędników stanu cywilnego uznaje się za bardziej wiarygodne. Bliższe poznanie mechanizmu tworzenia statystyk ludnościowych na różnych szczeblach administracji przekonuje, że w praktyce nie było jednolitego systemu i w różnym zakresie wykorzystywano gotowe sprawozdania roczne urzędników stanu cywilnego. W danym przypadku porównanie z odpowiednią statystyką urzędową jest jednak niemożliwe, bo ta w tym czasie uwzględniała podział danych na dwie tylko kategorie: chrześcijan i Żydów, a ponadto nie ma kompletu statystyk w skali województw. Wnioski o charakterze orientacyjnym można wyciągnąć z porównania proporcji odpowiednich danych w statystyce kościelnej i urzędowej z odsetkiem ludności katolickiej i unickiej. Jak się okazuje, sytuacja była zróżnicowana nie tylko terytorialnie, ale w zależności

¹² J. G a w r y s i a k o w a, *Grupy wyznaniowe ludności w Lubelskiem w XIX w.*, Lublin 1992, s. 59 (przypis 20).

od rodzaju porównywanych wydarzeń. Na ogół liczby w materiałach powie-
nienności kościelnej są stosunkowo nieco wyższe, czyli podobnie jak w odnie-
sieniu do stanu ludności.

Przyjmując za pewnik większą wiarygodność statystyki ruchu natural-
nego sporządzanej przez duchownych trzeba też mieć na uwadze pewne jej
słabości. Wynikały one z tego, że zestawienia roczne sporządzano w paź-
dzierniku lub listopadzie: w części parafii dane dotyczyły 9 lub 10 miesięcy,
w innych obejmowały tzw. rok statystyczny, czyli 2—3 końcowe miesiące
poprzedniego i resztę z bieżącego roku. Suma tego rodzaju danych musi więc
również posiadać wartość przybliżoną¹³

Podsumowując uwagi o statystyce *Zebrania...*, trzeba stwierdzić, że
w odniesieniu do niektórych diecezji (województw) wzbudza ona poważne
wątpliwości. Gdy uda się je wyjaśnić, statystyka w zbiorczych zestawieniach
stanu i ruchu naturalnego zyska na wartości. Niezależnie od wyników dal-
szych dociekań wielką wartość posiadają informacje wykazu alfabetycznego
o liczbie duchownych i ludności w parafiach. Obok wydanej w 1827 r. *Tabelli
miast, wsi, osad Królestwa Polskiego...* jest to drugi tak obszerny i szczegó-
łowy wykaz. Zasluguje na opublikowanie w całości.

Tabela 1. Kościoły rzymsko-katolickie i unickie w Królestwie Polskim w 1835 r. według diecezji

Diecezje	Warsz.	Płocka	Włocł.	Krak.	Sand.	Lubel.	Podl.	August.	Chełm.	Razem
Kościół										
Parafialne	277	238	340	228	195	125	113	121	285	1922
Filialne	1	20	49	9	9	17	5	10	81	201
Kaplice	7	9	64	9	2	5	2	1	25	124
Klasztory męskie	35	17	38	10	12	20	16	7	5	160
Klasztory żeńskie	5	5	4	3	3	6	1	1	0	28
Ogółem kościółów	325	289	495	259	221	173	137	140	396	2435
Z tego w 1835 r.:										
Wakowało	59	80	144	56	41	12	8	17	119	536
Potrzeb. reperacji	16	74	139	92	178	70	49	48	87	753
Repero- wano	0	0	7	28	9	10	13	1	11	79
Wyrepe- rowano	0	0	4	6	3	2	6	4	6	31
Potrzeb. nowego	0	19	17	2	22	0	6	15	37	118
Postawiono nowych	0	0	0	0	0	0	0	4	1	5

Źródło: AA w Poznaniu, M 21/5.

¹³ Tego rodzaju praktyka występowała powszechnie w diecezji włocławsko-kaliskiej. Por. Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta Konsystorza Generalnego Kaliskiego: Statystyka 1840—1861.

Tabela 2. Duchowieństwo Królestwa Polskiego w 1835 r. według diecezji

Duchowni	Warsz.	Płocka	Kuj.-Kam.	Krak.	Sand.	Lubel.	Podl.	August.	Chełm.	Razem
Bikupów	0	2	1	1	0	1	2	1	1	9
Admin. diecezji	1	0	1	1	1	0	0	0	0	4
Prałatów	3	6	7	8	4	6	4	3	5	46
Kanoników	15	11	17	19	12	11	8	7	7	107
Wikar. katedr. i kol.	13	9	9	13	12	9	0	5	0	70
Proboszczów	185	151	185	167	146	110	99	98	157	1298
Komend. i admin.	52	81	151	61	49	15	9	22	121	561
Wikar. parafialnych	57	46	74	64	55	62	70	100	13	541
Preb. kapel. i alt. (a)	21	11	10	10	6	13	0	10	1	82
Zakonników	450	203	317	81	133	184	88	55	25	1536
Zakonnice (b)	138	41	35	31	29	62	6	8	0	350
Prof. seminariów	17	9	6	7	14	5	4	7	5	74
Seminarzystów	59	41	49	30	24	37	30	36	47	353
Emer. i demerytów	6	9	16	11	14	5	9	11	9	90
Bez stał. miejsca	4	0	0	0	4	0	0	0	0	8
Członków konsystorza	15	0	0	0	0	0	6	0	0	21
Ogółem duchownych	1036	620	878	504	503	520	335	363	391	5150
Liczonych 2 razy	67	62	82	50	56	51	24	8	87	487
Liczba rzeczywista	969	558	796	454	447	469	311	365	304	4663
Z tego w 1835 r.:										
Zmarło księży	17	7	15	17	13	3	6	7	6	91
Zmarło zakonnic	1	0	2	0	2	5	0	0	0	10
Sekularyzowano	2	0	3	0	0	0	2	0	0	7
Wyśw. na księży	6	14	15	3	13	1	5	16	4	77

U w a g i: Pominięto seminaria — w warszawskiej 3, w płockiej i augustowskiej po 2, w pozostałych po 1, razem 13.

a. Woryginale liczba preb. kap. wynosi 92, a seminarzystów 343.

b. Liczba zakonnic obejmuje także osoby z klasztorów supr.: w diecezji krakowskiej i sandomierskiej po 14, w lubelskiej 19.

Tabela 3. Porównanie kościelnej statystyki ludności z urzędową

Diecezja	Wykaz alfab.	Stat. sumar.	Stat. urzęd.	Stat. sum.-wyk. alf.		Stat. sum.-stat.urz.	
				abs.	%	abs.	%
Warszawska	553706	570303	558054	16597	2,9	12249	2,1
Płocka	392334	399764	399095	7430	1,9	669	0,2
Włocł.-Kaliska	584415	584340	623715	- 75	- 0,0	-39375	- 6,7
Krakowska	399016	399487	386918	471	0,1	12569	3,1
Sandomierska	370936	370159	365645	- 777	- 0,2	4514	1,2
Lubelska	352709	352667	324809	- 42	- 0,0	27858	7,9
Podlaska	231878	230927	202485	- 951	- 0,4	28442	12,3
Augustowska	397466	426857	439277	29391	6,9	- 12420	- 2,9
Chełmska	214096	214381	242450	285	0,1	- 28069	- 13,1
Razem	3496556	3548885	3542448	52329	1,5	6437	0,2

Źródło: AA w Poznaniu, M 21/5; AGAD, AZ 98, tab. 4.

Tabela 4. Ruch naturalny w Królestwie Polskim w 1835 r. według diecezji (katolicy i unici)

Diecezja	Ludność	Liczby absolutne			Promile			
		małż.	urodz.	zgony	małż.	urodz.	zgony	p. nat.
Warszawska	570303	5677	25655	18171	10,0	45,0	31,9	13,1
Płocka	399764	3618	18307	11445	9,1	45,8	28,6	17,2
Włocł.-Kaliska	584340	5294	26629	17204	9,1	45,6	29,4	16,1
Krakowska	399487	3186	16047	13341	8,0	40,2	33,4	6,8
Sandomierska	370159	2769	15493	11906	7,5	41,9	32,2	9,7
Lubelska	352667	3328	16040	11608	9,4	45,5	32,9	12,6
Podlaska	230927	1946	10672	6992	8,4	46,2	30,3	15,9
Augustowska	426857	3920	18435	11671	9,2	43,2	27,3	15,8
Chełmska	214381	2415	9989	7662	11,3	46,6	35,7	10,9
Razem	3548885	32153	157267	110000	9,1	44,3	31,0	13,3

Źródło: AA w Poznaniu, M 21/5.

THE INVENTORY OF PARISHES IN THE KINGDOM OF POLAND IN 1835

Summary

The article is a brief presentation of the manuscript registered in Poznań Archdiocese Archives. It contains a detailed specification of parochial and branch churches, monasteries and chaples (over 2400 items) as well as a list of clergy and people living in Catholic and Orthodox churches in the Kingdom of Poland in 1835. The information included in this document can be used by administrative units. The data available from this specification are of great importance for the demographic researches into population distribution and denominational groups in the Kingdom of Poland. Similar documents comprise very few statistical sources that, moreover, are hardly authentic. Therefore, much hope is placed in the Church provenance since the institution of the Church has a long lasting tradition of supplying and gathering demographic information. The manuscript in question is an example of such a reliable source. It can be also useful for the verification of data included in official statistics.